

О. О. Клочко

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ «ГРУПИ РИЗИКУ»

У статті на основі компетентнісного підходу проаналізовано педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику». Такі педагогічні умови розглядаються як сукупність чинників, що забезпечують ефективність процесу підготовки. До педагогічних умов віднесено таке: 1) збагачення професійно-орієнтованих дисциплін методами і формами, що стимулюють профілактичну спрямованість; 2) створення і реалізацію інноваційних форм роботи з підлітками, схильними до адиктивної поведінки, в межах виробничої соціальної практики; 3) організацію дієвого соціального партнерства щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику»; 4) оптимізація науково-дослідної роботи студентів із проблем профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

Перша педагогічна умова зумовлює уведення спеціальних професійних навчальних тем і завдань у змістові модулі; друга умова є ефективною за дотримання вимог проведення соціально-педагогічної реклами, профілактичних акцій, тренінгових вправ, реалізації соціальних проектів і спеціальних подій; третя – шляхом налагодження професійних контактів майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі здійснення профілактичної роботи і в межах виховної роботи зі студентами; четверта – шляхом залучення студентів до науково-методичного семінару, виконання наукових досліджень.

У дослідженні доведено науково-методологічне положення про те, що реалізація конкретних педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» сприяє:

- формуванню мотиваційно-ціннісної готовності до здійснення такої професійної діяльності;
- засвоєнню студентами професійних і спеціальних знань, що відображують специфіку діяльності по профілактиці адиктивної поведінки;
- формують професійні уміння й навички, необхідні для організації процесу профілактики адиктивної поведінки.

Дотримуючись поставлених педагогічних умов, результатом цієї діяльності є гарантоване досягнення головної мети – готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

Ключові слова: педагогічні умови, професійна готовність, майбутні фахівці соціальної сфери, компетентнісний підхід, профілактика адиктивної поведінки, підлітки «групи ризику».

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України в європейський освітній простір актуалізується потреба модернізації освітньої системи, зокрема в контексті профілактики адиктивної поведінки підлітків, поширення і прояв якої не тільки становить загрозу духовному і фізичному здоров'ю особистості, а і є одним із показників соціальної деградації українського суспільства. Особливе занепокоєння викликає поширення у соціумі «традиційних» форм адиктивності (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія), виникнення її нових форм (Internet-адикція, ігроманія та ін.) у підлітків.

Зважаючи на це, постає завдання підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, які володіють ґрунтовними знаннями з профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику», умін-

нями доцільно застосовувати специфічні заходи первинної профілактики, реалізовувати профілактичну функцію соціальної роботи і професійного партнерства між усіма суб'єктами соціального виховання, прагнуть до професійного розвитку, саморозвитку і самореалізації.

Важливість цих особистісних і професійних рис актуалізує необхідність удосконалення змісту, форм і методів, педагогічних умов формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків у процесі професійної підготовки вищих навчальних закладів, що регламентовано галузевими стандартами вищої освіти, зокрема під час застосування розробленої технології підготовки.

Ефективність підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної

поведінки підлітків «групи ризику» буде залежати від конкретних педагогічних умов.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Пошуку педагогічних умов, здатних значно підвищити ефективність навчально-виховного процесу у вищій школі, присвячено дослідження Р. Вайноли [1], Л. Міщик [4], Л. Хомич [6] та ін. Узагальнений аналіз досліджень зазначених науковців дозволяє констатувати, що дослідники виокремлюють достатньо традиційні умови: оптимальне поєднання колективних й індивідуальних форм навчальної діяльності; використання наочних форм представлення результатів навчальної роботи; використання засобів обчислювальної техніки там, де можливості традиційних педагогічних засобів не відповідають вимогам інтенсивності та якості навчальної роботи тощо.

Мета статті – проаналізувати педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

Виклад основного матеріалу. Дослідники тлумачать педагогічні умови у кількох аспектах: 1) сукупність заходів навчально-виховного процесу, що забезпечують досягнення студентом професійно-творчого рівня діяльності; 2) сукупність заходів навчально-виховного процесу, що забезпечують досягнення студентом більш високого рівня педагогічної діяльності; 3) змінні, що забезпечують із необхідною і достатньою повнотою відбір специфічного змісту, форм, методів навчання і виховання студентів для вирішення конкретного педагогічного завдання [5; 7]. При цьому під заходами навчально-виховного процесу слід розуміти зміст, методи (прийоми) та організаційні форми навчання, а також мотиваційну зумовленість навчально-пізнавальної діяльності, пов'язану з розвитком особистих мотивів навчання до суспільно значущих.

Спираючись на наведені вище дефініції, педагогічні умови характеризуємо як взаємопов'язану сукупність заходів у навчально-виховному процесі, що має забезпечити сформованість у студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Соціальне забезпечення» професійної готовності до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

Під час виділення педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику», ми дотримувались твердження про те, що успіх виокремлення умов залежить від: 1) чітко визначеної кінцевої мети або результату якого потрібно досягнути; 2) урахування факту, що на конкретних етапах педагогічного процесу умови можуть бути результатом, досягнутим у процесі реалізації; 3) розуміння того, що будь-який педа-

гогічний процес може успішно функціонувати за певного комплексу необхідних і достатніх умов.

Аналіз наукової літератури [1; 4; 5; 7] свідчить про те, що сьогодні в педагогіці мають місце різні точки зору на проблему визначення необхідних і достатніх умов. На нашу думку, найчіткіше формулювання зазначеної проблеми відображено у філософському трактуванні. Якщо з усіх наборів достатніх умов відібрати загальні, отримаємо необхідні умови, тобто ті, що притаманні кожному процесу чи явищу. Під необхідними педагогічними умовами ми розуміємо ті, що зумовлюють процес формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику», а під достатніми – таке їх сполучення, котре викликає необхідну дію – ефективність процесу, що відбувається.

Зважаючи на результати педагогічних і психологічних досліджень, на основі компетентнісного підходу теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику», які розглядаються як сукупність чинників, що забезпечують ефективність процесу підготовки. До педагогічних умов віднесено:

1) збагачення професійно-орієнтованих дисциплін методами і формами, що стимулюють профілактичну спрямованість;

2) створення і реалізація інноваційних форм роботи з підлітками, схильними до адиктивної поведінки в межах виробничої соціальної практики;

3) організація дієвого соціального партнерства щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику»;

4) оптимізація науково-дослідної роботи студентів з проблем профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

Збагачення професійно-орієнтованих дисциплін методами і формами, що стимулюють профілактичну спрямованість (перша педагогічна умова), зумовлює уведення спеціальних професійних навчальних тем і завдань у змістові модулі.

Основною процесу підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до певного виду діяльності є єдність таких структурних компонентів, як мети, методів, форм навчання. Одним з основних компонентів процесу навчання студентів – майбутніх спеціалістів – є його мета навчити ефективно організувати профілактичну діяльність адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

Беззаперечним є той факт, що зміст освіти є одним із головних компонентів у структурі процесу навчання. Отже, під змістом освіти розуміють систему наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток особистості, формування її світогляду та підготовку до суспільного життя і праці [2]. Зміст підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адик-

тивної поведінки підлітків впливає на вибір методів навчання. Під методами навчання дослідники розуміють упорядкований спосіб взаємозалежної діяльності вчителів й учнів, викладачів і студентів, спрямованої на вирішення завдань освіти, виховання та розвитку в процесі навчання [2].

Найбільш ефективними у фокусі дослідження видаються такі методи навчання: словесні (лекція, робота з підручником); наочні (метод демонстрації, ілюстрацій, відеометод); практичні (вправ (вправляння), практичної роботи); контролю (тестовий контроль, самоконтроль).

Зауважимо, що ефективність засвоєння знань студентами залежить не тільки від правильного вибору методів і принципів навчання, а й від форм організації навчальної роботи. Загалом, форму організації навчання слід розуміти як установлений зразок організації навчальної діяльності, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі [2].

Загальні форми організації навчання часто називають організаційними системами навчання. Українські вищі навчальні заклади будують процес навчання студентів на базі поєднання різних форм його організації, де основними є такі: лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, спецкурси, педагогічна практика, консультації, колоквиуми, контрольні, курсові, дипломні й магістерські роботи. Зазначимо, що лекція посідає провідну роль в організації навчально-виховного процесу вітчизняних ВНЗ. Ця роль виявляється у тісній єдності лекції з усіма формами організації навчально-виховного процесу, насамперед у її взаємодії із семінарськими, індивідуальними, практичними та лабораторними роботами.

Створення і реалізація інноваційних форм роботи з підлітками, схильними до адиктивної поведінки, у межах виробничої соціальної практики (друга педагогічна умова), є ефективним за дотримання вимог проведення соціально-педагогічної реклами, профілактичних акцій, тренінгових вправ, реалізації соціальних проектів.

Принцип інноваційного підходу в системі підготовки майбутніх соціальних педагогів передбачає створення чи вдосконалення дидактичних систем, компонентів, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності [2].

Навчання майбутніх соціальних педагогів за допомогою інноваційного підходу сприятиме розвитку творчих здібностей особистості, її уяви, інтуїції, мислення, адекватного реагування на поставлену проблему, здатності винаходити оригінальні способи дії, які дадуть їм можливість відступити від заданих кліше. Використання інноваційних підходів до навчання дозволяє активізувати пізнавальну діяльність; активізувати мислення студентів; мотивувати такий різновид роботи; активізувати інтуїцію, емоційність, творчість, зацікавленість.

Вищевказані вимоги вимагають застосування інноваційних підходів до навчання, зокрема створення і реалізацію специфічних освітньо-профілактичних продуктів для підлітків, схильних до адиктивної поведінки (розробка і презентація соціальної реклами, соціальних проектів, впровадження системи тренінгових вправ або тренінгів, використання спеціальних подій соціокультурної діяльності тощо).

Теоретична розробка і презентація студентами освітньо-профілактичних продуктів на навчальних заняттях із подальшою апробацією в межах виробничої соціальної практики забезпечує реалізацію одного з провідних принципів підготовки фахівця у вищій школі – єдність теорії й практики. Така єдність зумовлюється змістом соціальної практики, яка проходить на базі закладів освіти [3].

Особливе значення у формуванні професійних умінь щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» має організація пізнавально-творчої професійної діяльності студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Соціальне забезпечення» під час проходження виробничої соціальної практики, адже вона є органічною частиною навчально-виховного процесу, забезпечує поєднання теоретичної підготовки майбутніх фахівців до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» з професійно-творчою практичною діяльністю в цьому напрямі у ВНЗ.

Тому необхідною є здатність сформулювати вміння не лише швидкого пристосування до ситуації, яка змінюється, але й прийняття правильного рішення, щоб повністю реалізувати зміст діяльності з профілактики адиктивної поведінки підлітків. А такі вміння будуть сформовані тільки в реальних або змодельованих умовах майбутньої соціальної діяльності.

Ми дотримувалися загальноприйнятої думки дослідників про те, що вміння мають формуватися безпосередньо в процесі професійної соціальної практики на підґрунті теоретичних знань з основ профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику», одержаних під час аудиторних занять і самостійної роботи студентів, тобто професійно-творча робота студентів у період виробничої практики – мікроаналог майбутньої діяльності як фахівців соціальної сфери.

Аналіз наукової, методичної літератури й особистий педагогічний досвід переконує, що найбільші дидактичні можливості для формування професійних умінь надає виробнича соціальна практика. Отже, до змісту соціальної практики було вміщено два блоки завдань:

1) ознайомлення з нормативною базою, з досвідом роботи фахівців соціальних служб щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику», з досвідом використання соціальної реклами, проектів, тренінгів, спеціальних

подій у професійній діяльності щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків;

2) організація діяльності з профілактики адиктивної поведінки підлітків на засадах соціального партнерства, активне використання освітньо-профілактичних продуктів у рамках попередження адиктивних виявів у поведінці підлітків.

Організація дієвого соціального партнерства щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» (третя педагогічна умова) можлива шляхом налагодження професійних контактів майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі здійснення профілактичної роботи і в межах виховної роботи зі студентами.

Одним з ефективних механізмів вирішення проблеми організації профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» є пошук шляхів налагодження дієвого соціального партнерства. У контексті досліджуваної проблеми, соціальне партнерство розуміється як суб'єкт-суб'єктна (з позицій рівності, демократизму), активна взаємодія і співпраця соціальних педагогів зі спеціалістами різних професійно орієнтованих структур і відомчої компетентності з питань профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» [2].

Передумовою формування дієвого соціального партнерства у соціально-педагогічній діяльності є використання елементів соціальної взаємодії у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Відповідно до основних положень особистісно-діяльнісного підходу, використання соціального партнерства є важливою умовою побудови навчально-виховного процесу у вищій школі. Під час організації навчально-виховного процесу соціальне партнерство вимагає активної взаємодії і конструктивного діалогу як рівноправної співпраці викладача і студентів. Під час виробничої соціальної практики соціальне партнерство передбачає встановлення професійних контактів майбутніх фахівців із соціальними працівниками, з підлітками «групи ризику» та іншими учасниками навчально-виховного процесу. Реалізація майбутніми фахівцями соціальної сфери ідей соціального партнерства в рамках профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» можлива за умови налагодження внутрішньої взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу освітнього закладу (соціальний педагог, соціальний працівник, спеціаліст із надання соціальної допомоги, практичний психолог, директор, адміністрація установи, підлітки «групи ризику»).

Проведення заходів із профілактики адиктивної поведінки підлітків досягатиме значної ефективності тоді, коли будуть реалізовані ідеї зовнішнього соціального партнерства. Зовнішня соціальна взаємодія передбачає налагодження тісних професійних контактів із батьківськими

комітетами, референтним колом підлітка, дільничними інспекторами поліції, секторами ювенальної превенції наркодиспансером, центрами соціальних служб, громадськими, волонтерськими організаціями тощо. У рамках профілактики адиктивної поведінки в центрі дієвої співпраці і соціального партнерства опиняється особистість підлітка, схильного до адиктивних проявів.

Оптимізація науково-дослідної роботи студентів із проблем профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» (четверта педагогічна умова) можлива шляхом залучення до науково-методичного семінару, виконання наукових досліджень.

Зазначимо, що науково-дослідна робота у ВНЗ є важливим і органічним складником професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Науково-дослідна робота має на меті відтворення науково-педагогічного потенціалу вищої кваліфікації, трансформацію науково-технічних знань і розробок у промисловість.

Пріоритетними напрямками науково-дослідної роботи у ВНЗ є організація, управління науково-технічним потенціалом; підготовка і впровадження нормативної бази науково-дослідної роботи; організація і фінансування наукової діяльності з урахуванням нових механізмів, що закладаються в державі та контроль за ефективним використанням коштів; організація і фінансування фундаментальних досліджень, розширення співпраці з НАПН України; створення наукових засад у науковому середовищі; створення підтримки талановитих молодих учених, обдарованої студентської молоді; робота з підготовки наукових кадрів різних рівнів кваліфікації [2]. Тому одним з основних завдань реалізації зазначеної педагогічної умови стало залучення достатньої кількості студентів до наукового пошуку з проблеми профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику», а також розширення орієнтовного переліку тем курсових і бакалаврських досліджень із питань дослідження.

Результатом виконання науково-дослідної роботи є узагальнення, систематизація, поглиблення, закріплення і практичне застосування знань, розвиток навичок самостійної пошукової роботи. Значення науково-дослідної роботи в процесі виконання дослідницьких завдань полягає в опануванні студентами певними дослідницькими вміннями і навичками: самостійний добір необхідної літератури; робота з каталогами, архівними даними; складання власної картотеки; конспектування літератури; публічні виступи з науковими повідомленнями; розробка програми дослідницького проекту, проведення самостійного дослідження тощо [2].

Висновки і пропозиції. Таким чином, реалізація визначених педагогічних умов підготовки май-

бутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків, дозволить, по-перше, сформуванню мотиваційно-ціннісної готовності до здійснення такої роботи; по-друге, повідомити студентам загально-професійні і спеціальні знання, які відображають специфіку діяльності щодо профілактики адиктивної поведінки; по-третє, сформуванню професійних умінь і навичок, необхідних для ефективної профілактики адиктивної поведінки. Дотримуючись поставлених педагогічних умов, результатом цієї діяльності є гарантоване досягнення головної мети – готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

Список використаної літератури:

1. Вайнола Р.Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього педагога в процесі професійної підготовки: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 542 с.
2. Клочко О.О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей підліткового віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 244 с.
3. Клочко О.О. Спеціальні події в профілактиці адиктивної поведінки підлітків «групи ризику». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 63: збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 73–77.
4. Міщик Л.І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.05. Запоріжжя, 1997. 358 с.
5. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2007. 454 с.
6. Хомич Л.О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. Київ, 1998. 443 с.
7. Шовкопляс О.М. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дітьми з функціональними порушеннями опорно-рухового апарату: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 223 с.

Klochko O. The pedagogical conditions of the preparation of future specialists in the social sphere to the prevention of addictive behavior of adolescents at risk

On the basis of a competence approach the pedagogical conditions of the future specialists in the social sphere preparation to the prevention of addictive behavior of adolescents at risk were analyzed in the article. The author describes these pedagogical conditions as factors, which ensure the efficiency of process of preparation. According to the author such conditions are: 1) the enriching of the professionally-oriented disciplines by methods and forms that stimulate a prevention orientation; 2) the creation and realization of innovative forms of work with teenagers, which are inclined to addictive behavior, within the limits of productive social practice; 3) the organization of effective social partnership in the context of the prevention of addictive behavior of adolescents at risk; 4) the optimization of research work of students concerning the problems of the prevention of addictive behavior of adolescents at risk.

The first pedagogical condition provides for the introduction of special vocational training topics and tasks in the content modules. The second condition is effective through social and educational advertising, preventive actions, training exercises, the implementation of social projects and special events. The third condition is possible through the establishment of professional contacts of future social professionals in the process of preventive work and in the framework of educational work with students. The fourth condition is possible by attracting students to participate in a scientific and methodological seminar, writing research.

The special attention is paid to the scientific-methodological position that the realization of certain pedagogical conditions of the specialists in the social sphere preparation to the prevention of addictive behavior of adolescents at risk promotes:

- *the forming of the motivational-valued readiness to the realization of such professional activity;*
- *the mastering of professional and special knowledge by students that represent the specific of activity in the context of the prevention of addictive behavior;*
- *to form professional abilities and skills necessary for the organization of a process of the prevention of addictive behavior.*

The author comes to the conclusion that the following these pedagogical conditions is the assured achievement of primary objective – the preparation of specialists in the social sphere to the prevention of addictive behavior of adolescents at risk.

Key words: *pedagogical conditions, professional readiness, future specialists in the social sphere, competence approach, prevention of addictive behavior, adolescents at risk.*